

Tengercsepp

AFORIZMÁK, GONDOLATI FUTAMOK, ÍRÓI NOTESZLAPOK

KÍSÉRLET

Modern író sejtelmes jelzésekkel és nagy kihagyásokkal ír.
Ha még modernebb, kihagyja a műből az irodalmat is.

*

Ha hihetek némely esztétának, a temetőben olvashatom a legtömörebb és kétségkívül legmodernebb regényt:

Kis Pál, élt 23 évet.

— Íme, a sírfelirat szerzője bátran mindent az olvasó képzetére bíz.

*

Fennen hangoztatott esztétikai elv, hogy az új — „bonyolult”, „összetett” — tartalom új formát követel. De mintha azok hangoztatnák leginkább, akik valami közhellyé vált régit, sokszor elmondottat, banálist, áporodottat kínálnak eladásra — új csomagolásban.

*

Elit-kultúra? — Manipulatív cégér!

Noha valóban tartalmazza az *erjesztő, értékeket termő, ígéretes kísérleteket*, ma már mind nagyobb mennyiségben — a hordalékot is. A blöfföt, a zsonglőrködést, a pózolásokat, helyel-közzel a szélhámoskodást, a mindennemű szellemi önkielégülést, köztéri maszturbálást, a kísérletet a kísérletért — hovatovább a „kísérletezés” lesz az epigonizmus főárama. Miért volna így egészében — *elit*?

De valaminek neveznünk kell, mert létezik, hat és teret kér. Rejtvényirodalom? Csemegeirodalom? Laboratóriumi irodalom? Ikebana irodalom? Az *irodalmi City* ellátására *alkalmazott* irodalom?

*

Eszmei mondanivaló: „A lónak három lába van.”

Biztos a vita a műről, biztos a reklám és biztos az ájult hívek falanxa a szerző körül: hiszen ez nyilvánvalóan nem direktben értendő, következképp nyilvánvalóan valami háttorogató művészi sugalmazást rejt.

*

Az új esztétikák szinte kötelező *tétele*: a „tétel”, a „mondanivaló” kiirtása az irodalomból. S a lázas igyekezet arra, hogy legmagasabbra azt a művet emeljék, amely minden értelmezésnek ellenáll.

Ez nyilván a másik véglet.

Ha visszatekintünk a görögökig — akár még tovább — minden remekműre, nagy alkotásra, emez új követelményeknek *egyetlenegy sem* felel meg.

Részlet az írónak a Gondolat Kiadónál megjelenésre váró könyvéből.

Elfogadjam: ami idáig történt, az csak nekifutás volt, ezzel az új esztétikával kezdődik az irodalom?

Vagy inkább azt: ezzel fejeződik be?

*

Tragikus sors az önpusztítás.

Minden divat ezt a kényszerpályát járja végig: egyedüli célja, legfőbb törekvése, végső diadala ugyanaz a népszerűség, amely egyben a temetője is.

*

A legforradalmibb formabontó a divat. Mondandójában viszont a legkonzervatívabb: tízezer év óta ugyanazt a lényegyet kell kifejeznie: fölkelteni a figyelmet.

Eszerint létszükséglete a formabontás — nem lehet azonos formában, azonos módszerekkel tartósan fölkelteni a figyelmet.

Elképzelhető vajon, hogy az irodalomban, a művészetekben is akkor válik *elsődleges* gonddá a formabontás, a *minden áron való*, ha az alkotók magában a lényegben nem tudnak mást, többet, újabbat mondani?

*

Ugyanazzal a szóval fejezzük ki a formait és a tartalmat, sőt a feketét és a fehéret, az igent és a nemet: *modern*. Ugyanazzal a szóval a *pillantrnyilag divatos, gyorsan avulót*, mint fogalmi el-lentétet: a *sohasem avulót, a forradalmat, a maga korában sosem divatost*. Külön bizonygatás nélkül is érthető, hogy a tegnapról mára elavult nyakkendőminta, hajviselet vagy táncdal tegnap sem abban az értelemben volt *modern*, ahogyan *modern* volt és maradt Galilei vagy Voltaire, Liszt, Bartók vagy József Attila — ahogyan folyamatosan modern száz év óta Baudelaire, ötszáz év óta Villon, harmadfél ezer év óta Arisztophanész. Egyszóval: minden *eredeti* művészi tett, minden *eredeti* nagy gondolat, minden igazi *forradalom*.

Amit a *modern* szó valaha jelentett, mindannak hovatovább az ellenkezőjét is jelenti.

*

Tűnődés kedden este, képernyő előtt:

Ha egy képzőművészeti kiállítás segédszemélyzete véletlenül hátával kifelé akaszt fel egy képet, mert nem tudja eldönteni, melyik oldala a kép, bizonyosak lehetünk benne, hogy ott terem a tolmács — kritikus, művészettörténész —, aki elmagyarázza: a nyersvászon látható barna olajfolt miért fejezi ki olyan eredetien, merészen s megragadóan a modern élet összetettségét-bonyolultságát, s miért ábrázolja olyan megrendítő erővel számunkra a világ nyomott közérzetét...

*

Egyik korszerűség a divatoké, másik a forradalmi gondolaté: kimondani az *itt és most* legfontosabbat.

Az előbbi voltaképp csak pótszer, az új iránti növekvő éhséget valamiképp csillapítani képes, megtölti a gyomrot, mint a próbareggeli bizmutkásája. Ennek is át kell törnie a megkérgesedett konvenciókon, és hihetetlenül gyorsan új konvenciókat terem.

A másik korszerűség örök: a szuverén gondolat, a mindenkori konvencióktól szabad látás, hallás, szólás, gondolkodás.

*

A sikeres kísérletnek megvan az a veszedelme, hogy eredménnyel jár: tüneményesen gyorsan

beépül az irodalomba, hagyománnyá érik, és egy-két évtized múltán akár már konzervatívnak is bélyegezhető. Éppen az kopik ki belőle, ami lényege volt: szembeszállni nem ám csak a bezáput, megkérgesedett szokásokkal, „elvárásokkal”, igényekkel, ízlésekkel hanem az irodalmi divatok manökenjeinek formabontó sablonjaival, a literátori berkekben már-már kötelező sztereotip-modern terrorjával, az irodalmi dendik és kóklerek szalonforradalmaival. Ilyen, két irányban ellentámadó kísérletező volt Petőfi is, Ady is, József Attila is, Móricz is, Illyés is.

*

Az irodalmi kísérlet elért az ipari termelés nivójára.

Az eltömegesedés ellensúlyaként szükségszerűen szaporodott a kísérlet. Nyilván a másutt bevált felfedezések átültetése is lehet kísérlet, noha legtöbbször csak a sikeres utáztat előállítására szolgáló kísérlet. Viszont minden igazán eredeti mű egyben: kísérlet.

A napjainkban föllendülő *kísérleti ipar* nem a tömegeknek termel, nyilván, hanem a híveknek, a vájtfülűeknek, a kiválasztottaknak, az irodalmi Citynek. Nem ritkán éppen arra irányul a kísérlet: eltávolodni a közönségtől, olykor az értő, a figyelmes közönségtől is. Éppen fordított a menetrend, mint a legnagyobbaknál: egész életművük kísérlet a közönség — az értőkön túl a még nem értők — megközelítésére, meghódítására.

*

„Demonstrált absztrakció” (Veres Péter). Leghálásabb a kritika is meg a vájtfülű közönség is a sémák, banalitások, sztereotípiák „modern” csomagolású tálalásáért.

A zsarnok önkényeskedik. A szerelem kihűl. Hatalom és erkölcs nem fér össze. A diktatúra kegyetlen. A háború véres. A zsvány lop. Az önző magával törődik stb. Nem kíván nagy szellemi erőfeszítést, fölfedezni a rejtjeles szövegekben a sztereotípiát, de ez, valamiféle kaszt-béli közmegegyezéssel mégis valódi felfedezésnek minősül.

A jelenség nonkonformizmusa nagyon jól megfér a lényeg konformizmusával.

Ugyanez a kritika, ugyanez a vájtfülű közönség teljességgel értetlen és semmiféle szellemi erőpróbára nem hajlandó, ha számára merőben új gondolattal, felfedezéssel, beállítással találkozik, olyannal, amely az ügyeletes divatkonfekciókat, beállításokat megkérdőjelezi vagy épp azoknak ellentmond.

*

Az új mondandó maga szüli az új formát. A sokszor elmondottnak keresni, csinálni kell, ki kell találni a *másformát*.

*

Szemünk előtt fordul át az ellenzéki pózokkal startoló *elit* nonkonformizmusa világszerte *manipulált konformizmussá*: hovatovább az avantgardot is átcímezhetjük *garde de couverture*-nek — utóvédnek, utóhadnak a valamikori élcapatot.

ITT ÉS MOST

Nehéz a tengert megkerülni.

*

A közéletiség két arca:

- kit a társadalomban feszengő ellentmondások, gondok, problémák ingerelnek,
- kit e problémák feszegetése ingerel.

*

Itt és most — mindig ugyanazt az emberi alapállást fejezi ki, mindig ugyanazt a történelmi lecke-
kérdést: ez benne a régi.

És mindig más, sosemvolt, korszerű választ, megoldást követel — ez benne az új.

*

Minél magasabban a léc, annál könnyebb átbújni alatta:

- Itt és hajdanán,
- itt és majd,
- ott és most,
- ott és majd.

*

Az író — ha méltó a nevére — belső kényszerből ír, és nem feltétlenül csak az irodalom „anya-
nyelvén”. Petőfi, Ady, Móricz, József Attila, Veres Péter, Németh László, Illyés — soroljam
még? — egyikük sem csak a saját „anyanyelvén” — beszélt, vitázott, viaskodott. Önmagában
ez a névsor is elég biztatás lehetne arra: még a legnagyobbaknak, ezeknek a „tábornok” írók-
nak, költőknek a hadvezéri tudását és rangját sem csorbította, hogy rendre beavatkoztak a so-
ros legvéresebb *kéztusákba*. Tábornokként is a frontvonalban forgatva a fegyvert; tábornok
létükre voltak bakának is a legkülönbek.

*

Ha a nép a politikából kiszorul, mert elnyomják, mert erőszakkal vagy ügyeskedéssel kire-
kesztik, akkor irodalmában-művészetében hallatja a hangját. Szó sincs róla, hogy ez csak Ma-
gyarországon szokott így lenni, bár az lehetséges, sehol annyira, mint nálunk. És nem csupán
azért, mert itt túlságosan sokszor kiszorul a nép a politikából — máshol is sokszor kiszorul —,
és nem csupán azért, mert voltunk és vagyunk annyira felnőtt nép, hogy már évszázadok óta
nem tűrjük némán, megadóan a tűrhetetlent — ebben sem vagyunk egyedül. Talán még az
sem kivételes hazai sajátosság, hogy évszázadok óta a szellem, az irodalom fővonulata — vi-
lágmérték szerint is csudálatos vonulat ez! — társadalmi-politikai fejlődésünknek annyira fő-
gondnoka, hogy olykor egyedüli széles hatású képviselője volt; hogy a legáltalánosabban az
irodalom, a művészet nagyjai mondták ki — történelmi érvénnyel a politikában is, akár a ma-
guk formanyelvén —, amit a kor megérlelt a kimondásra.

Talán erre is kerül más példa a világon. De sehol arra a gátszakadásra, arra a földindulás-
ra, lávaömlésre, ami itt nálunk a húszas-harmincas években berobbant az irodalomba. A nép
— valóságosan a nép — vette birtokba az irodalom csúcsait; valóságosan a csúcsait. Igenis,
azzal a reménységgel és elszánással, hogy a politikát is birtokba veheti majd. Mosonő fia, ura-
dalmi kovács fia, tanár fia, paraszt-kőműves, napszámos-pályamunkás, juhász, szolgálégény,
asztalossegéd, tanító, gyárímunkás, kubikos — valóságosan a nép áradt be az irodalomba.

Áramokat fejlesztő irodalom — több mint irodalom — volt ez; sokunknak életre szóló
hőforrás, energiaforrás, hatása újra meg újra felhullámzik az időben; jelen van legjobb törek-
véseinkben, ahogyan a szocializmust édes-magunkévá igyekszünk formálni, jelen van egy
olyan újjászülető mezőgazdaságban, amelyre most a világ rácsudálkozik.

*

Sokféleképpen értik-értelmezik az irodalomban a *közéletiséget*. Legközelebről azt a változa-
tát ismerem, melyet a kinyilatkoztatott elvekben, ünnepi beszédekben serkenteni szokás, a po-
litikai és kritikai gyakorlatban viszont büntetni, irtogatni, átok alá helyezni.

*

...Játszani is engedd...!

De: ne *csak* játszani engedd.

*

Lapszélre:

Aki a címet nem tudja, ahová el akar jutni — az melyik villamosra szálljon?

*

Miért ne lehetne a műben — kivált a teljes életműben — egygyé ötvözni a művészi szépséget és a forradalmi igazságot? Ezt olyannyira lehet, hogy bizonyos írók, alkotó művészek számára — nincs is más érdemi lehetőség.

*

A legmagasabb csúcok a magyar irodalomban századokon át ugyanazt a vonulatot jelzik: a *kettős elkötelezésű* irodalomét, amely művészi szépnek és társadalmi igaznak, az érzelmeknek és az értelemnek, a magánéletnek és a közéletnek, a nemzetnek és az emberiségnek, a jelennek és a jövőnek egyaránt elkötelezett.

*

Tudom én, hogy ma nem sikk a kettős elkötelezettség. Sosem volt sikk. Sosem ez volt az érvényesülésre a gyorsforgalmi út. A mindenkori hivatalos fórumok „politikusan” — egyoldalúan! — értelmezték az elkötelezettséget, és készséggel szolgáltatták a kötelet is hozzá. Az *irodalmi City a begyűrűző* — mihozzánk persze mindenkor fáziskéséssel begyűrűző — irodalmiszellemi divatoknak hódol, azoknak elkötelezett, miközben, meglehet, a mindenfajta kötelék-től mentes tiszta esztétikumra esküszik.

*

Nyelvében is kettős irodalom a közéleti; keveredik a fogalmak nyelve a művészet anyanyelvével — keveredik a legnagyobbknál is —; a lávaömléses indulat, a közvetlen beleszólás sürgető belső kényszere átszakítja a műfaji korlátokat, törvényt bont, törvényt teremt.

Itt csak folytonos ellenszélben építezhet az író, vállalnia kell a rangfosztásokat, a kritikának álcázott gyilkos dühöket, s a nehéz küzdelmet is az életeleméért, a nyilvánosságért. Hízen gyanakvás vagy kézlegyintés fogadja a közélet, a politika ítélőszékein is, mert politikusnak túlságosan költő, túlságosan író. Mert művészi alkat: kemény, öntörvényű, idomíthatatlan, szuverén. Gyanakvás vagy kézlegyintés az irodalom ítélőszékein is, minthogy művésznek túlságosan politikus. Mert gondolkozó-cselekvő alkata is kemény, öntörvényű, hajthatatlan, szuverén.

A kettős kötöttség nyomasztó teherrel — kettős mellőzéssel jár.

*

Kimondatlanul s szinte észrevétlenül az időtlen esztétikum-kényszerű normái érvényesülnek az irodalomban; keveset és ritkán írni — ez számít ma eleganciának.

Alkati kérdés, de a közgondokat is vállaló író ettől előbb-utóbb begörcsöl: nem lehet mindig az örökkévalóságnak írni. Az igényesség persze jó dolog, de folyton és kihagyás nélkül az értékrend csúcán: kolonc, nehezék. Szükségképpen az író, a művész felglóriázása, beszen-telese lesz elsődleges — az *ügy* szolgálata ennek arányában sikkad el.

*

Irodalom és közéleti felelősség?

Van aki érzi és vállalja a felelősséget azoknak a közösségeknek, emberi közegeknek a sor-sáért, jövőjéért, amelyek körülötte gyűrűznek a családtól az emberiségig, s amelyeknek végső soron önmagát köszönheti. És van, aki ilyen felelősséget nem érez, tehát nem vállal. De az már alkati kérdés, hogy a felelősség vállalása mit jelent, miben fejeződik ki az egyik vagy a másik alkotónál, az egyik vagy a másik műben. Hihetetlenül tág tere van ennek, a desztillált együttérzéstől a kézitusáig.

*

Ne méricskéljük az író — legalább mi, írók, ne méricskéljük — a politika méterrúdjával. Írónak, politikusnak sem módszere, sem feladata, többnyire értékrendszere sem azonos, és mind-ez nem jellem kérdése.

A politikus, ha dühös — mosolyogjon. Az író — káromkodja ki magát.

*

Kétlelkűségem tükrei: szaporodó kiszolgált noteszaim.

A közíró felfirkálja a mindennapos dühöket, az író meg rostálja kifelé — végtére, a két lélek közötti tágas résen majd mind kipereg.

De marad utána valami nyugtalanság — mindkét lélekben közös.

*

Életre szóló, megrendítő, szenvedélyeket gyűjtő nagy élményeiről mindig tiszta szívvel vallhat az író, márpedig a politika nekünk ilyen fiatalkori élményünk. Sajnos vagy nem, de többet foglalkoztatott legalábbis 44-től 48-ig, nagyobb viharokat kavart bennünk legalábbis 54-től 58-ig, mint a kesergő szerelem és a boldog szerelem örök szélcsendjei és viharai, mint a tájak szépsége, a borok aromája, a békebeli — *szokványos* — elmúlás melankóliája meg a többi örök téma.

*

Tudom, hogy a közgazdaság-nyánús portyákban sok olvasó nem fog követni — nincsenek hagyományai minálunk. A mezőgazdász szépírónak, az orvos szépírónak, a fizikus, a filozófus, a politikus szépírónak vannak élő hagyományai, de a közgazdász szépírónak nincsenek, már csak ezért is gyanakvásra ad okot ez a szokatlan vegyesházasság.

*

Bármikor és könnyű szívvel lemondok arról, hogy *rangos* írónak minősítsenek, ha ez a „rang” — bármilyen fórum, bármilyen kritika, bármilyen közvélemény osztogatja — korlátozna az írásban. Semmibe sem nézem az olyan „ranglétrát”, amely szerint a jó regényért, jó novelláért előléptetés jár, a sorskérdéseinket bolygató írásaimért viszont lefokozás.

Nem kell olyan „rang”, amelynek a rossz lelkiismeret az ára, mert illenék érte elhallgatnom azt, amiről pedig — meggyőződésem — nem *csak* az irodalom anyanyelvén lehet és *kell* szólni.

*

Ilyesfélékkel biztatom magam: százezren hallgatják, olvassák, tízezren odafigyelnek, talán ezen gondolkozni is kezdenek a dolgon, százan továbbgondolják, s ha nem több, csak tíz hallgatóban-olvasóban feltámad az éhe a tettnek — az már valami.

Vagy más szemszögből ugyanez a *közéleti matematika*: ezer cikk, riport, jegyzet, glossza feszegetni kezd valamilyen közgondot; száz illetékes odafigyel, tízben megmozdul a lelkiismeret: tenni kéne valamit; egyetlenegy közülük begerjed, veri az asztalt, teszi a dolgát, és előbb-utóbb valamilyen eredményre jut. Hát ez is valami.

Noha ennél sokkal-sokkal jobb még a belső égésű motorok hatásfoka is. Vajon a közéleti energiákra jellemző a gyenge hatásfok? Vagy a közéleti *motorokra* inkább?

*

Az irodalomban vitatkozhatunk a közérthetőségről, a rádióban nem vitatkozhatunk. Itt a közérthetőség egyszerűen: *követelmény*. Éspedig nemcsak a rendszeresen olvasók színvonalán, hanem — amennyire lehetséges — *az alig olvasók, sőt az írástudatlanok színvonalán is*.

Lehetséges egyáltalán a legbonyolultabb társadalmi, politikai, gazdasági, elméleti kérdéseket — amelyekben még a szakemberek is elbizonytalanodnak olykor — *érdemben* tárgyalni az ország legszélesebb nyilvánossága előtt?

Izgat ez a *kötelező* állampolgári és képtelen írói lecke.

*

Nyitott kapukat döngetnék, csakugyan?

Jó lesz vigyáznom akkor.

Ki nem akart még fenn Nyitott Kapukat sűrűn behálózó szögesdrótokon?

*

A politikában is érvényes valamiféle *relativitás elve*; az ember a saját koordinátarendszere alapján nem határozhatja meg önnön helyét és mozgásirányát. Nekem az ad biztosságot, ha az egyik szélsőség jobboldalinak, a másik balosnak ítéli *ugyanazt az írást*; ha kozmopolita polgárok szektásnak, szektások revizionistának, nonkonformisták konformistának, konformisták anarchistának, magyar sovíniszták nemzeti nihilistának, idegen fajvédők nacionalistának tartanak.

Minél teljesebben fejez ki valamit az írás, annál biztosabban megkapja — egyszerre többfelől — e megnyugtató minősítéseket.

*

Maradjunk tehát a kaptafánál?

Sokszor elmondták már. Hol az ismeretanyagok szaporodására, hol az egyre bonyolultabb, csak a csúcsokról áttekinthető társadalmi viszonyokra, hol egyebekre hivatkozva. Ráadásul nem is konkrét suszterekkel kapcsolatban, akik messzire kalandozva a kaptafától, valami sületlenséget követtek el, hanem *általánosságban* minden suszterről, minden kaptafáról, minden elkalandozásról.

Általánosságban és már *eleve* megkérdőjelezve minden suszter mozgási kedvét, mozgási szabadságát; *általánosságban* és már *eleve* a kaptafájukhoz parancsolva őket.

Vajon nem biztatni-bátorítani kellene inkább a susztereket és nem susztereket, hogy nézzenek túl a saját kaptafájukon, és mondják el, ha egyebekről is van érdemesnek tartott mondanivalójuk? (Még az sem olyan iszonyú veszedelem, ha túlságosan a saját szempontjuktól ítélnék; milliányi szubjektív ítéletből a legtágabb érvényű objektív igazság kerekedhet ki a nyílt porondon.)

Egy dolog a szakma, és más dolog az összefüggések kutatása, fölismerése, föltárása. Én nem ritkítanám azokat az embereket (az író is ember), akik emez utóbbi műfajt szívesen művelik, minthogy nem a ritkulásuk, hanem a szaporodásuk vihet előre. Minthogy a tapasztalat szerint is nem ritkulnak, hanem éppenséggel szaporodnak — mintegy a demokrácia nyomjelzőjeként — a kaptafájukon túltekintő s túlbeszélő suszterek (az író is suszter).

*

Ellenzéki irodalom?

A java irodalom — morális értelemben — nem lehet ellenzéki. Sosem társulhat a nagy emberi eszmények, a tisztesség, az igazság, a társadalmi fejlődés-haladás, a szabadságjogok kiteljesedésének az ellenzőivel. Csakis emez eszmények nyilvánvaló ellenzékének lehet ellenzéke a java irodalom.

Nem csupán *lehet*. Kell is, hogy legyen, ha méltó a nevére.

*

Nyersen fogalmazok? Sértő?

Noha pontosan tudom: nem kifizetődő az írónak a népszerűtlenség. De azt is megtanultam már: az a *tett* az életben többnyire, az a maradandó érték, ami ráfizetéses. Amit nem azonnali készpénzre, hírre, névre váltható érdekből, épp hogy annak ellenére, csinál az ember — úgyszólván csak az kerül leltárba.

*

A szellemi életben az *egység* csak formális jelszó, kényszeredett, üresjáratú kinyilatkoztatás, manipuláció. Vagy annál rosszabb, ha valóságos: szélcsendes, poshadó állóvíz. Fontos kérdésekben persze lehet — sőt kell — egységre jutni, azaz: kaput nyitni a viták, a küzdelmek új fejezetének.

De a katonás egységnyilatkozat nem az irodalom műfaja; hol a harci zaj harsogja túl, hol a temetői csend.

*

A több évtizedes harc a kultúrában a *polarizálódás* réme ellen szemlátomást eredménnyel járt: kihalóban a polarizálódás, minthogy a mai mezőnyből egyre inkább hiányzik éppen a kultúra *szocialista pólusa*. Nemcsak a gazdasági életben fából vaskarika a *monopolszocializmus*.

*

Mindig vannak, akik figyelmeztetnek, de ki figyel rájuk! Annyi más kényszerű vagy kellemes időtöltése van az embereknek, hogy sorskérdéseikkel is törődni már nem érnek rá. Később azután, amikor felgyorsul a rossz irányú történelmi sodrás, már nem lehet kilépni a vagonokból. Sem azokból, amelyek a Don-kanyar felé haladnak, sem azokból, amelyek a gázkamrák felé.

*

Azt hiszem, az a valóságosan új — teljes értékű — írói-művészi felfedezés, amelyet majd a társadalmi fejlődés *holnapi* stációja, a szocialista építés *holnapi* gyakorlata igazol. Éspedig abban a vonatkozásban is igazol, ahogyan a holnapi politikai gyakorlat *más* lesz, mint a mai; egyben-másban netán ellentéte lesz a mainak.

*

Az író publicista — kivált ha *direkt* véleményét, állásfoglalását, vitáit, okfejtéseit könyvben is megjelenteti — óriási támadási felületet ad ellenfeleinek; a rosszfajta szándékokkal szemben pedig egy idő múlva szinte védtelen. Hiszen a rossz szándéknak bőven elég, ha az állásfoglalásokat, okfejtéseket csak töredékrészben — akár csak egy-két százalékban — nem igazolta az idő; tisztességtelenül kiemelheti ezt a töredéket, fölnagyíthatja, mintegy az író munkásságára jellemzőnek állíthatja be, elmarasztalására csavarhatja ki, ami különös erénye volt: hogy a tömör vitatott kérdésben *csak* ennyit tévedett. Százszorannyi esetben neki volt igaza. (Veres Péter). De épp azzal az egy századrésszel is lehet denúnciálni, eltagadni a százannyi igazságot

— netán hitelesíteni azok munkásságát, akik mint vitapartnerek, ellenfelek — ellenségek —, az illető köziróval szemben a százannyi tévedést elkövették.

*

Vészesen romlékony műfaj a publicisztika.

Érdektelenné, esetlegessé válik, megdohosodik az az érv, melyet az idő nem igazol. Elgondolni is nehéz lesz, hogyan lehetett annak valamikor népes tábora.

De jól van, megérdemli a sorsát az az érv, s az a publicisztika.

Viszont, *amelyet igazol az idő, ahhoz az érvez a sors még sokkal szigorúbb*: közhely lesz belőle lapos, elviselhetetlen. Elgondolni is nehéz lesz, miért kellett ahhoz valaha is szellemesség, netán bátorság, hogy valaki előszörre kimondja.

A leghálátlanabb műfaj.

*

Az eredeti — közéleti töltésű — gondolat: a szellem dinamitja; érteni kell a kezeléséhez. A publicisztikának az a dolga, hogy szakszerűen robbantson: a nem kívánatos, illetve nem szükséges irányba határolja el, s terelje a kívánatos irányba a robbanás erejét, amely így irányítva sokszoros hatású.

*

A statisztika számadatait csak olyasformán érdemes tisztelni, mintha minden adat valamilyen elgondolkozató, bonyolult, ravasz, fogós kérdés volna, amelyen kedvünkre törhetjük — egy képzeletbeli „ki mit tud” játszmban — a fejünket. De egyetlen statisztikai adatot sem kívánatos olyasformán tisztelni, mintha már *végző válasz* volna bármilyen kérdésre, tehát — *végeredmény*.

*

Nem a magabiztos emberek műfaja a statisztika. Félő, hogy a szilárd meggyőződésű, kételyeket nem ismerő, magabiztos emberek azt olvashatják ki a táblázatokból, amit már eleve, előre megfontolt szándékkal ki akartak olvasni. Pedig ahol sok a lehetséges válasz, ott a magabiztosság rossz kalauz.

*

Meglehet, korszeletünk nem kedvez a véresen komoly, létfontosságú ügyeknek-gondoknak.

Lépten-nyomon találkozhatunk mérnökökkel, akiknek a technika nem fontos; pedagógusokkal, akiknek a nevelés nem fontos; kereskedőkkel, akiknek a kereskedelem nem fontos; esztergályosokkal, akiknek az esztergálás nem fontos; politikusokkal, akiknek a demokrácia nem fontos; szülőkkel, házasfelekkel, akiknek a gyerek nem fontos; szerelmesekkel, akiknek a szerelem nem fontos.

Inkább természetes, mint különös, hogy — korszeletünkben — szaporodnak az olyan írók is, akiknek az irodalom nem fontos. Valami más a fontos — siker, karrier, kitüntetés, díj vagy épp az olcsó népszerűség. S nyilván az utánpótlásban is kinevelődnek a lefokozott irodalom olyan lefokozott írói, akik nem fontos íráságuk tudatával nagyon jól megférnek, hiszen mindent tudnak, amit a nem fontos írónak tudnia kell: szellemesen és választékosan fogalmazni a *City* divatszalonjainak legújabb szabásmintái szerint; ügyes kis zsonglőrmutatványokat is tudnak, „viselkedni” is, ha kell fésülten, ha kell, borzasan, szerepet játszani is, megsértődni is, és több olyan kurta sort papírra vetettek már, amelyből zsenigöggel szívhatják tele magukat egy életre.

Csak *szolgálni* nem tudnak, elkötelezetten, valamely fontos közügyet, „közös vállalkozást” — ami nélkül nincs fontos irodalom.

*

A „meg nem alkuvó” dalia is kanyargós lépcsőn jődögél le a földszintre az ötödik emeletről. Noha legrövidebb volna az út az ablakon át.

*

Esztétika:

Költő — hazudj!

— Jó, hát mondj igazat — de rajt' ne fogjanak!

*

Ha előbb vagy utóbb csakugyan azoknak lenne igazuk, akik szerint a közéleti felelősséget vállaló, a nemzeti sorsnak elkötelezett irodalomra, mely évszázadokon át a magyarság élő lelkiismerete volt, tovább semmi szükség, mert nem kell a népnek, nem kell a nemzetnek, nem kell a politikának — erre csak azt mondhatnám: az ő bajuk. A népé, a nemzeté, a politikáé.

KRITIKA

Az író bizonyítványa a mű, és nem a kritika.

A kritika — a kritikus bizonyítványa.

*

Esztétikának az az igaz, amelynek az édesanyja a költészet.

S a filozófiához csak iskolába jár.

*

Az esztétika két külön törvényű világ határán a híd, s ebből származó elentmondásaitól sosem szabadulhat. Ráadásul egyirányú közlekedés alakult ki ezen a hídon: mindig a tudomány, a logika, a ráció szemszögéből közelíti meg, vizsgálja, elemzi, *értelmezi* az irodalmi-művészi alkotásokat. Ez az értelmező szerep maga is ellentmondásos, és ha többé-kevésbé helyes a megfejtés, a felvázolt képlet a műről — belőle, mint egy algebrai képletből, más értékek behelyettesítésével, más eredményekhez is eljuthatunk.

*

Sok értékelő cikkben szereplünk úgy, mint az eszmei tévelygések nemzedéke. Van rá eset, hogy ugyanazok ítélnék el ilyesformán, akik annak idején azért ítélték el, mert eszmeileg nem tévelyegtünk eléggé.

*

Az a státus, melyben a kritikus az irodalom *kidobó emberének* alkalmaztatott, már végképp lejárt. A csendőrszerep még kísért, de többnyire vaktöltény hozzá a muníció. Ma a *menedzselő* kritika uralja a terepet — *kire* szignálja a művet a szerkesztő, azzal véli eldönteni a sorsát.

*

Lapszélre I.

Érzékeny műszer a patikamérleg, bár van egy gyengéje: nem mutatja a mázsát.

*

Lapszélre II.

Lám, lám, patikamérlegen is lehet háztartási szenet mérni. Csak nem célszerű.

*

Hozzászólás esztétikai vitához:

Ragyog a Föld is a Mindenségben, de nem világít senkinek.

*

A mesterlövész nem szívesen veszi kézbe a csúzlit — azzal is tudni kell célba találni.

*

A törpe legtermészetesebb mozdulata: leránt magához.

Az óriás — fölemel.

*

Korunk hőségé magasztosul a *leleplező*. Tehát az a szónok, az az írástudó, az a művész, az a politikus, az a rendőrügynök, aki mindenütt a világon, minden kínálkozó alkalommal tántoríthatatlanul — leleplez.

Már nem is a célpont számít, csak a telitalálat.

Maga a célpont igen változatos; korunk hőse leleplezi a korrupciót, a bürokráciát, a polgári-kispolgári ízlést, igényt, gondolkozást. A faji, a vallási, a társadalmi előítéleteket vagy épp emez előítéletek tagadóit. A vak elfogultságokat vagy épp eme vak elfogultságok tagadóit. A konzervatívot meg a hőzöngőt, a begyöpösödött reakciót meg az ultralinket; az élet örömeit habzsoló kéjenckedést meg az örömmel fősvénykedő aszketizmust; a vizet prédikáló borivókat, meg azokat, akik bort prédikálnak, de a vizet isszák.

Oda-vissza, keresztül-kasul le van már leplezve az emberiség, szégyellheti magát.

*

Miféle mélyről fakadó, nehezen fegyelmezhető inger hajlamosítja az embert, hogy fölénytel kezeljen, lenézzon, ócsároljon, gúnyoljon más korokat, más korosztályhoz tartozókat, más emberfajtaikat, más nemzeteket, más véleményeket, más erkölcsöt, más filozófiát, más ízlést... stb.

Ezt a rosszfajta ingert fegyelmezni, elfojtani — az intellektus különösen nehéz próbája.

*

Az egyetlen stílusirányzatra s bizonyos formai elemek egyedül üdvözítő voltára fölesküdt kritikusok valami igen lényegest, valami alapvetően fontost nem értenek az irodalomban, sem a kritikában. Lehet, jó stiliszták, lehet, van bennük írói-művészi invenció — hiszen az író, a művészt kevésbé degradálja, ha egyetlen irányzathoz köti magát. De a kritikust mindenképp középserűvé fokozza le, esetleges erényei ellenére is.

*

Egy kritika margójára:

Folyékonyan tolmácsolja a számára ismeretlen nyelvet.

Szajmogsárról?

*

Széljegyzet:

Fölmérheti azt a vakond, milyen magasra szállt a sas?

*

A rosszindulat arra a legkönnyebben talál indokot, hogy a nem egészen tökéletesre tökéletlent kiáltson.

*

Olvasónapló:

Kerül az ocsúban szép szem is.

*

A *lelátón* könnyebb okosnak lenni, mint a *gyepen*. Holott a mérkőzés a *gyepen* dől el.

Csak néznek és latolgatnak, ki a páholyban, ki a kakasülön. Végignézik az akadályversenyt, és nem elégszenek meg annyival, hogy utána kioktatják a versenyzőket, hogyan kellett volna ügyesebben átugrani a vizesárkot. Nem, ők ezenfelül még büszkéek is rá, hogy nekik — ott fenn a lelátón — nem merült tele sárral a cipőjük.

*

Az idő a legjobb dramaturg.

*

Széljegyzet, műsorgetvhez:

Jó szeme volt a tegnapi sasnak, mégsem vette észre — amit lát a mai veréb is — a televízió tornyát a Szabadság-hegyen.

Eszerint létezik olyasmi, amit jobban lát a mai veréb, mint a tegnapi sas?

Viszont a tegnapi verébnél — mindent jobban lát.

*

Kitűnő szeme van, íme, fölfedezi a hegyen a vakondtúrást is. Csupán a hegyet alatta — azt nem veszi észre.

*

A politikának átmenetileg, időlegesen joga van ahhoz, hogy bizonyos kérdések megoldásába adminisztratív, hatalmi hangsúlyokkal beavatkozzék, hogy fontos kérdéseket tabuként kezeljen, s hogy ilyeneket kivonjon a nyilvános viták hatóköréből.

A tudománynak időlegesen sincs ehhez joga. Ha tehát a kritika igényt tart a tudomány rangjára, hitelére — márpedig igényt tart rá —, nem tűrheti el a tabukat, a letaglózó, lekezelő hatalmi hangsúlyokat, nem vonulhat vissza a tekintélyi elv támadhatatlan fedezékeibe — vállalnia, sőt ösztönöznie kell a szabad szellemű vitát.

*

Glossza egy glosszára:

Nem sokat ér az a kutya, amelyik csak akkor kezd ugatni, ha a tolvaj a farkára tapos.

*

Széljegyzet:

Vak tanít festeni.

*

Bizom abban, hogy ha mi nem is, hát az unokáink megérik, hogy a kritika olyan nagykorú tudomány lesz, amely már nem napi politikai mércével mér: nem ismer ellenséges nézeteket, csak ostobaságokat ismer. Mint minden nagykorú tudomány. Mint ahogy a matematikában sem ellenséges nézet a $2 \times 2 = 5$ — semmilyen osztályszempontból —, hanem számárság.

*

A kritika ritkán ad hű képet a műről. De többnyire hű képet ad a kritikusról.

*

Ha a kritikus nem fejtheti ki a véleményét, az ítéletét elég szabadon minden irányban, akkor

az a részműve is elveszti értékét s hitelét, melyet elég szabadon, jó lelkiismerete szerint kifejt-
hetett.

*

A teljes irodalmi mezőny áttekintése, szemmel tartása ma már képtelenség; *specializálnia*
kell a kritikának. Utolérte tehát a tudományok szigorú törvénye a kritikát is.

Csak hogy ez itt toronyiránt szinte feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet. Minthogy a kri-
tika, azon túl, hogy tudomány: az *arányok művészete*. De hogyan lehet a helyes arányokat ér-
tékelni a nagy egészben, ha ki-ki csak egy-egy parcellát művelget?

*

A kor szuggesztíói, manipulációi szükségképpen torz értékrendet alakítanak ki a szellemi élet-
ben, s ezt a torz értékrendet többé-kevésbé befogadja s alkalmazza a kortárs kritika, iroda-
lom- és művészettörténet is.

A kor minősítése: *önminősítés*. A hatalomé is, az adaptáló irodalmi és művészeti kritikáé
is. Ám ez a fajta önminősítés csak kellő időbeli távlatban válik érvényessé.

Kezdődnek a helyretételek, korrekciók, helyreigazítások. Ám ezek — a polarizáció törvé-
nye szerint — sarkítottan *más* vagy éppen ellenkező szempontból értékelnek, minnek következ-
tében a helyreigazított értékrend sem óvható meg ellenkező előjelű torzulásoktól. Ez a túllen-
dülés újabb visszaigazításokért kiált.

Meddig jár az inga?

*

A kritika az arányok művészete, az ideális értékrend kialakítására törekszik.

A túlbillent hangsúlyokat igyekszik visszabillenteni, a túl halkat fölerősíteni, s túl erőset
halkítani —, tehát folyton megbontja az egyensúlyt.

Ezt a libikókát olykor megtaszítja valamilyen külső erő valamerről — meglehet, évszázá-
dok után sem állapodik meg az értékelés ingája.

*

Rangos írónak az számít nálunk, akinek a könyvét el is olvassa némely kritikus, mielőtt kriti-
kát ír róla.

S hogy figyelmesen olvassa el? Ez a legnagyobb rang, de ez csak posztumusz jár a rangos
írónak is.

*

Szeretnék olyan légkört az irodalomban, amelyben nem érezném *jellemgyengeségnek*, ha meg-
győződésem szerint bárkiről — legközelebbi barátaimról is, rangban-hatalomban a csúcson
járókról is — akár a legnagyobb elismeréssel írnék. És ugyanígy bárkiről — ellenfeleimről is,
de még nyilatkozatokban elítéltekről, kipécézettekről is —, ha megírnám elmarasztaló vélemé-
nyem, kritikám.

*

Kapirgál a tyúk a más kertjében, gyöngyöt ha talál, lenyeli.

Ízét nem érzi, mégsem nyugszik bele, hogy a metafora nem ehető.

*

Tapasztalhatjuk, a manipuláció, az „alkalmazott” kritika milyen hosszú távon károsít: az
anatómia visszájára fordul idővel, az érdemtelenül sárba taposott mű utóbb érdemtelenül a
mennyekebe száll.

Maga a kritikus is: amit előbb leköpködött, utána lenyalja.

KÖNYVEK, OLVASÓK

Az irodalom annyiban létezik, amennyiben *az irodalmon kívül van jelen*, a szellemi és társadalmi élet, a közélet más dimenzióiban, a közgondolkodásban — *jelen van*, tehát szétszaggatja közérzetét is: gyógyít vagy roncsol, mint a rádium.

*

Igenis, kell a csizma, a vásároló nagyközönség lábára szabott.

Kell a lakkcipő is, a Citynek, a legújabb világpiacon.

Kell a bazáros, akinél olcsó, árengedményes öngigazolást kaphat vonzó csomagolásban a vásároló tömeg.

Kell a galanterie-ügynök, aki exkluzív holmival látja el exkluzív közönséget.

És kell az élő lelkiismeret. Akár a lelkiismeretfurdalás is.

*

Sok ember sorsát fiatalkori olvasmányai döntik el. Sokét meg éppen az, hogy nem voltak fiatalkori olvasmányai.

*

Soha olyan kedvvel, kitartással, lendülettel, soha olyan sikerrel nem ostromolja az ember, a környező világ — sőt világmindenség — fehér foltjait, mint hattól tizennyolc-húsz éves koráig. Eredetileg egyetlen fehér folt minden, ami túl van a szülői házon, s ezt a fehér végtelenséget nem utolsó sorban az írott betű népesíti be: emberekkel, tájakkal, csillagzatokkal. S az emberi viszonylatoknak azzal a láthatatlan kusza szövevényével, amelyet csakis az irodalom tárhat fel a szemnek:

*

Olyan csudálatos világra nyitnak ajtót-ablakot a könyvek, amelyet semmi más úton-módon nem lehet megközelíteni. A végtelenre nyitnak ablakot, a gondolatok, az érzelmek végtelenségére, az emberismeret, a világismeret, az emberi, a természeti világ határtalan tartományaiiba. Ebben az áttekinthetetlenül, felmérhetetlenül gazdag világban minden elérhető, birtokba vehető a gondolat, a képzelet, az érzelmek hullámhosszán. Méghozzá a kormány az olvasó kezében van, bármikor új utakra kanyarodhat, leállhat körülnézni az elragadó, ismeretlen tájon, tetszés szerint kirándulhat újra és újra a megkedvelt forrásokhoz, gondolatkörökbe, hangulatokba, nem bízván idegenvezetőkre — műsorszerkesztőkre, direktorokra — sem az útitervet, sem az úticélt, sem a haladás tempóját, egyszóval a kormányt. Ezt a szabad mozgást, szabad tájékozódást a szellem világában semmi, semmi más nem adhatja meg, csakis a könyvek.

*

A nézők egymás kezét szorongatják, csókolóznak, lebonyolítják az esedékes telefont, isznak-esznek, feketét főznek. A hallgatók jönnek-mennek, megágyaznak, beállítják a vekkert csörgőre.

Egészen csak az olvasó a miénk.

*

„Íme, az ember. Ímè, az élet” — mondja az író. S ebben, *amit* mond és *ahogyan* mondja, *valamiképpen* benne foglalatik az ő véleménye-ítélete is. De csak annyi válik jogerőssé az ítéletből, amennyit az olvasó — a mai vagy még inkább a holnap — *a sajátjának* érez belőle.

*

Sajátos és nagyszerű törvénye az irodalomnak, hogy az a mű éli túl a legnagyobb távlatban a

korát, amely a legteljesebben a *saját* korához szól. S az a mű ad legtöbbet az emberiségnek, amely a saját népének a legtöbbet tud adni.

*

Például a *Hamlet*.

Amikor, majd négy évszázaddal ezelőtt bemutatták, estéről estére megtelt a kakasülő is az akkori köznéppel — írástudatlan kofákkal, matrózokkal, lóhajcsárokkal —, és szorongó csendben figyelt a legolcsóbb helyek közönsége: mikor jön már az a szellem, ki kit szúr le — jó, hát nézte a *Hamlet*ben a *krimit*.

S *ugyanazt* a *Hamlet*et a *mai* páholyban egy vajt fülű kritikus már a tizedik szereposztásban látja, és megint és meglepődve talál benne újat, valamit, amit egy új színész, egy új rendező tehetsége hoz felszínre.

A négy évszázaddal ezelőtti írástudatlan néző és a mai vajt fülű kritikus — a közönségnek olyan széles skálája ez, amely ugyanabban a korban nem is létezhet egyszerre. És lám: minden rétegét magával ragadja a *Hamlet*; minden réteggel kapcsolatot talál — a művészet anyanyelvén.

Ugyanígy Tolsztoj művei vagy Hemingway öreg halásza, Petőfi, Ady, József Attila nagy versei, Móricz Hét krajcára — a remekmű talán épp attól olyan nagy, mert egyesíti magában az egyszerűség és a bonyolultság végeleteit. Mellbevágó egyszerű és meghökkentően bonyolult — ugyanaz a mű. Több rétege van, mint — profán hasonlattal — a hagymának. Azaz: mindenfajta közönséggel keres — és talál — kapcsolatot.

Aki persze a *Hamlet*ben a *krimit* nézi, az még csak a *hagyma* héjáig jutott el.

*

A klasszikus próza folytatásának — ha úgy tetszik: korszerűsítésének, továbbfejlesztésének — kevésbé feltárt, de talán a leginkább járható útja: az ábrázolás felső, cselekményes rétegében megőrizni a kapcsolatot a *közérthetőségre*, az *olvasmányra* szomjas, legszélesebb olvasótáborral. Írója válogatja, ki meddig képes ezen túl *lefelé* építkezni, a mélyrétegek felé, s milyen, mennyire kifejező jelzésrendszerrel építi bele a műbe kora társadalmát, érzelmi, gondolati világát.

S „bizzuk az olvasóra” az értő, a kutató, a sztorin mindig túltekintő olvasóra — a bányászatot.

*

A *közérthetőségről* meg-megújuló és befejezhetetlen viták viharzanak.

A *közérezhetőségről* szót sem ejtünk.

Holott a mű és a közönség viszonyában emez utóbbi sokkal fontosabb. Hiszen nyilvánvaló „értelmetlenségek” is — bizonyos formában — igen erősen hatnak, akár a legszélesebb közönségre. Érzelmeire, hangulatára hatnak, és pedig meghatározott irányban, minthogy — *közérezhető*k.

*

Meggyőződésem, hogy a legnehezebb írói-művészi erőpróba: keresni és megtalálni a kapcsolatot az érzelmek anyanyelvén a közönség minden létező rétegével.

Elsősorban a jelen közönségével, persze, mert ha azzal sikerül — nem ipari szinten kiszolgálva, de alkotó módon nemesítve, gazdagítva a közizlést —, akkor már sikerül túl a téren, túl az időn is.

*

A művészet hatása elsődlegesen szubjektív, a tudományé objektív. A művészi élmény elválaszthatatlan a műélvezőtől, a szubjektumtól. A műnek csak olvasójával, hallgatójával, néző-

jével együtt van értelme, az ő sajátos, egyedi szemléletében kerekedik ki — kicsit mindenki mást lát a műben, hiszen végső soron önmagát látja benne.

A tudományos műben viszont épp a személytelen objektivitás az érték.

*

Ezen a mi terepünkön állandó műsor a lovagi torna a kritika, a közönség — netán mind a kető — elismeréséért. Jó, hát kell a lovagi torna akkor is, ha könnyen hervad az a koszorú — de vegyük már észre magunkat. Ma aztán végképp nem az irodalomnak hervadnak a népszerűség koszorúi.

*

A népszerűség a jó minőségnek, a magasabb rendű értéknek — sokakat félrevezető — hamis karátjele.

*

Az irodalom sok lehetséges osztályozását hadd szaporítom eggyel: vannak olyan könyvek, amelyekben mindennél inkább *önigazolást* talál az olvasó, és vannak olyanok, amelyek — olykor bizony gyötrelmes — *önvizsgálatra* szorítják.

*

Mitől jó az egyik könyv, mitől silány a másik? Talán magából a könyvből nem is lehet ezt minden esetben megítélni. Inkább abból, mit érzek másként, nem is csak akkor, amikor besuktam a könyvet, hanem egy kicsit az élet fogytáig.

Másként?

Igen, valahogy másként, bár nem feltétlenül másképpen. Csak mélyebben, tisztábban, igazabban, mint addig.

Tele vagyunk félmozdulatokkal. Féligazságokkal, felemás ítéletekkel. Fölsejlő, de soha végig nem gondolt gondolatokkal. A könyvek — a jó könyvek — végig kimondatják velünk a befulladt mondatot, kiegészítik, kikerekítik a bizonytalan ítéletet, valójában nem másvalakivé alakítják át az embert a jó könyvek, hanem — *ömagává* fejlesztik.

Ahogy a festő elnagyolt vázlataiból kialakul a kép, a kiérlelt, az igazi.

*

Az olvasó alkotó képzetét sosem hagyhatja számításon kívül az író, de aligha bízhat rá egyebet, mint azoknak a részleteknek a kiegészítését, amelyekben a lényeg és a látszat többé-kevésbé fedik egymást. És amelyekben nem akar mást, újabbat, meglepőt — *eredetit* — közölni az író, csak amennyit a beidegzett asszociációk sugallnak a gyakorlott olvasónak.

*

Ne rángassa folyton az író kézen fogva az olvasóját, de ne is hagyja túlságosan magára. Az irodalom is bonyolult és kevésbé bonyolult, de — mint az algebra — mindig *több értelmű* képletekkel dolgozik. A jelrendszere viszont más természetű: itt nem lehet *tetszés szerinti* — pozitív, negatív — értékeket behelyettesíteni.

Abban az irodalomban tudniillik, amely méltó a nevére.

A többértelműségnek itt is szigorú rendje van, s az ábrázolt világ csak annyira lehet zűrzavaros, amennyire az értetlen szemlélőnek zűrzavaros a rezsgő hangyaboly.

*

Az írás — hitem szerint — a maga sokértelműségében is meghatározott *irányt* kell adjon a sokarcú olvasó érzéseinek-gondolatainak. Különbözik, nyilván, az olvasókban keltett gondo-

latok röppályaíve — olyik lapos szárnyalással a talaj görbületeit követi, a másik kitör a felhők fölé —, lehet nagy különbség a távlatokban is, de az *irány* többé-kevésbé azonos.

Nem nyomjelző lövedékek parádéjára, s nem holmi álcázott „jobbra át — balra át” kommandóra gondolok.

A magnetizált acél külsőleg semmiben sem különbözik a demagnetizált acéldarabtól. Az irodalmi mű értékrendjét is — úgy gondolom — az anyag illetően *belső* elrendezettsége szabja meg. X író ugyanolyan kitűnő megfigyelő és jó stílusza, mint Y, mégis az egyikük írása — szándékoltan vagy sem — *demagnetizált*, a másikuk írása körül pedig láthatatlan erővonalak képződnek: a vonzó-taszító hatások körköreiben átrendeződik az ezerarcú olvasótábor, s a *nép, a társadalom, az emberiség valamely közös, nagy ügyéhez* igazodik — legalább egy mocnásnyit — minden olvasó.

*

Hiszek a lélekvándorlásban.

Valamilyen hatásfokkal a lélek — a szellemi-érzelmi világ — is átörökökíthető az utódnemzedékre. Hajdanán csak szóban, újabban képekben is.

De a könyvek hatásfoka ezekénél ezerszeresen nagyobb.

*

A halhatatlanokkal naponta egy társaságban lenni, a legnagyobb elmék közül a kedvünkre kiválasztottal elbeszélgetni — ezt ma is, belátható ideig holnap is, csak a könyvtár adhatja meg.

*

Madarat tolláról — embert könyvtáráról.

*

Ott van a teljes *szellemi éltap* a könyvtári polcokon, s a csirázó, érlelődő tehetség kedvére — a *la carte* — válogathatja *szellemi táplálékát*. Mindig éppen azt, ami személyes szükségletének a leginkább megfelel, ami kezdeti ismereteit abban a bizonyos témában kibővítheti, elmélyítheti, képzeletét tovább-továbbgyűrűzteti.

De ha öt-hat éves korától odaszokik a képernyő elé, a fotelba, ha mindig csak *befogad*, s a felfedezés izgalmaira már nem jut sem energia, sem idő, ha csak a válogatás nélkül elébe tált menüből táplálkozik, és nem nevelődik rá, hogy önállóan *keresse-válogassa* szellemi táplálékát, akkor éppen az *egyenlőségnek, az eredetiségnek, a tehetségnek a legértékesebb csírái fonnyadhatnak el benne*.

*

Én, a néző, a tévé előtt soha nem válogathatok. A nézőknek kell körülülniük a tévét, és eszi, nem eszi, nincs más választék, csak az aznapi műsor (A. vagy B. menü). A képernyő, a mozi-vászon a középpont, a nézők serege: alkalmi körítés.

Fordított a helyzet a könyvtárban: ott az *olvasó a középpont*, Őt veszik ezerszám körül a múlt és jelen nagyjai, szellemóriásai; mind vele akar társalogni, őt hívogatja a polcokról. Kedvére válogathat köztük aznapi társalkodó partnert, titkos tanácsost; megvallathatja őket, mindennap a legnagyobbakat, a legbölcsebbeket a világról, az emberről, az életről, de még az éppen szorongató személyes gondjairól is.

*

Az olvasási kultúra mintegy törzse a művelődésnek; sem a film, sem a színház, de még a képzőművészet, a zeneművészet sem nélkülözheti az olvasás, a könyvek, az irodalom *anyatején* nevelődött törzsközönseget. Igen valószínű: a tudományok sem nélkülözhetik.

*

A szomjúságot a szebbre, a jobbra, az igazabbra mindig is a könyvek élesztik; hitem szerint mindennél erősebben éppen az irodalom. Persze, a *java* irodalom. Az elégedetlenséget önmagunkkal és az örökölt világgal szemben, s a történelem leghatalmasabb — az atomkorban is leghatalmasabb — energiafelszabadítóját, a „másként is lehetne” gyutacsait mindenekelőtt a betű, az irodalom hinti szét a világban. Annak az értéknek, melyet sok tízezer év óta összegyűjtött az ember, jóval nagyobbik felét nem a bankok pánccélkamráiban, nem az épületekben és hidakban, nem a gyári gépcsarnokban s nem az ékszerdobozokban, hanem igenis a könyvtárakban tároljuk.

*

Minden elavul, előregszik a világon, csak a könyvtárak — míg ember él, a könyvtárak — nem avulhatnak el.

TARDI SÁNDOR GRAFIKÁJA